

KUR'AN AYETLERİ BAĞLAMINDA 'VESİLE'NİN TEŞEKKÜLÜ / KONUMLANDIRILMASI

FORMATION/POSITIONING OF 'WASILAH' IN THE CONTEXT OF QUR'AN VERSES

Ali Yılmaz

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Atatürk University, Faculty of Theology,
Department of Basic Islamic Studies
aliyyil@atauni.edu.tr
 0000-0003-2887-1871

Makale Bilgisi/Article Information

HİKEM			
Eylül/September 2025		Cilt/Volume: 3	Sayı/Issue: 2
Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article	Benzerlik Taraması Plagiarism Checks	Yapıldı – iThenticate Yes – iThenticate
Geliş Tarihi Received	28.01.2025	Kabul Tarihi Accepted	14.04.2025
Yayın Tarihi Published	30.09.2025	e-ISSN: 3023-4247 https://dergipark.org.tr/tr/pub/hikem	
Atıf Bilgisi Citation	Ali Yılmaz, “Kur’an Ayetleri Bağlamında ‘Vesile’nin Teşekkülü / Konumlandırılması”, <i>Hikem</i> 3/2 (2025), 103-125.		
DOI	10.63022/hikem.1627980		
Finansman Funding	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. The author declared that this study has received no financial support.		
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The author has no conflict of interest to declare.		
Etik Beyan Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan edilmiştir. It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography.		
Etik İlkeler ve Yayın Politikası Ethical Principles and Publication Policy	https://dergipark.org.tr/tr/pub/hikem/policy https://dergipark.org.tr/en/pub/hikem/policy		
Telif Hakkı Copyright	Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-No Derivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License.		

Öz: Kur'an'da, "Allah'a yaklaşmak için vesîle arama"yı öğütleyen iki ayet bulunmaktadır. Ayette geçen 'vesîle' kelimesi, öncelikle sebep, vasıta ve aracı anlamlarında kullanılmakta olup kavramın mahiyeti üzerine zaman içinde farklı yorumlar yapılmıştır. Müslümanlar, dinî yaşantılarında bu kavrama çeşitli şekillerde başvurmuşlardır ve bu uygulama günümüzde de hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Ancak, vesîle ile ilgili yapılan yorumlar ve bu yorumların pratikteki uygulamaları beraberinde bazı tartışmaları getirmiştir. Bu nedenle vesîleye dair bazı yaklaşımlar olumlu karşılanırken, bazıları şiddetle reddedilmiş ve her bir yorumun şer'î yönü üzerinde tartışmalar yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı, Kur'an'da Allah'a yaklaşmak için vesîle aramanın anlatıldığı ayeti merkeze alarak vesîle kavramının teolojik temellerini ve toplumsal yansımalarını incelemektir. Vesîle uygulamalarının doğru anlaşılması, bazen yanlış inançların ve yanlış pratiklerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Çünkü vesîle, Allah'a yaklaşma amacını taşıırken yanlış bir şekilde anlaşıldığında şirke yol açabilecek potansiyel taşımaktadır. Bu sebeple, vesîle kavramının doğru bir şekilde anlaşılması hem inanç hem de pratik açısından büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada vesîle/tevessülün İslam'daki yeri, ayetlerle desteklenerek savunulacak ve bu kavramın doğru bir şekilde anlaşılmasının önemi vurgulanacaktır. Vesîle kavramının tarihsel olarak nasıl şekillendiği, farklı yorumların nasıl ortaya çıktığı ve bu kavramın İslam'daki meşruiyeti konularında bir perspektif sunulacaktır. Çalışmamızda hadislerden ziyade ayetlere dayalı bir inceleme yapılacak ve vesîle kavramının İslam'daki yeri belirlenmeye çalışılacaktır. Bu noktada vesîleyi anlamak için Kur'an'a yönelmenin, doğru bir dinî yaşantı için ne kadar gerekli olduğu ortaya konacaktır. Mevcut çalışmalar genellikle vesîle kavramını belirli görüşler veya özel alanlar üzerinden ele alırken, bu çalışma, vesîle/tevessül kavramını Kur'an ayetleri bağlamında daha geniş bir perspektifle inceleyerek teolojik ve toplumsal yorumlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmamızda, 'Kur'an Tefsiri ve Sosyal Uygulama Analizi Yöntemi' kullanılarak, mevcut görüşler yerine doğrudan Kur'an ayetleri çerçevesinde vesîle kavramının teolojik arka planı ve pratik yansımalarının değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Vesîlenin doğru anlaşılması, sadece bireysel inançların sağlıklı bir şekilde temellendirilmesini değil, aynı zamanda toplumsal pratiğin de doğru bir şekilde şekillenmesini sağlayacaktır. Böylece, vesîle/tevessül kavramının İslam toplumlarında hem teorik hem de pratik düzeyde doğru bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlanacaktır.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Kur'an, Hadîs, Vesîle, Kurbiyet/Allah'a Yakınlık, Dua.

Abstract: There are two verses in the Qur'an that encourage seeking a wasîla (means) to draw closer to Allah. The term wasîla, used in these verses, primarily denotes a cause, means, or intermediary, and has been interpreted in various ways throughout Islamic history. Muslims have referred to this concept in diverse forms within their religious practices, and its application continues to hold relevance today. However, differing interpretations and practical implementations of wasîla have sparked significant theological debates. While some approaches to wasîla have been welcomed, others have faced strong opposition, with discussions focusing on the Shar'î (Islamic legal) legitimacy of each interpretation. The aim of this study is to examine the theological foundations and social reflections of the concept of wasîla, centering on the Qur'anic verses that mention seeking a means to approach Allah. Misunderstandings of this concept may lead to erroneous beliefs and practices, as a misinterpretation of wasîla – while intended to bring one closer to Allah – can potentially lead to shirk (associating partners with Allah). Therefore, a correct understanding of wasîla is essential from both a doctrinal and practical perspective. In this study, the position of wasîla/tawassul in Islam will be defended based on Qur'anic evidence, emphasizing the importance of an accurate understanding of the concept. A perspective will be offered on how the concept evolved historically, how differing interpretations emerged, and the extent to which it is religiously legitimate within Islamic tradition. Rather than relying on hadith sources, this study primarily adopts a Qur'an-based approach to identify the place of wasîla in Islam. It will be argued that turning to the Qur'an is essential for a sound religious life and a proper understanding of wasîla. While most existing studies examine wasîla within specific theological frameworks or limited scopes, this research aims to explore the concept from a broader Qur'anic perspective and analyze both its theological and social dimensions. By employing the "Qur'anic Exegesis and Social Application Analysis Method," this study seeks to evaluate the theological background and practical implications of wasîla directly through the lens of the Qur'an. A correct understanding of wasîla contributes not only to the sound formulation of individual beliefs but also to the proper shaping of religious practice in society. In this way, the concept of wasîla/tawassul can be better understood both theoretically and practically within Muslim communities.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Hadîth, Walayah, Kurbiyet / Closness to Allah Prayer.

Vesîle Teriminin Kavramsal Alanı ve Analizi

Vesîle kavramı, İslam düşünce geleneğinde derin teolojik ve felsefi boyutlara sahip olup özellikle Allah'a yakınlaşma sürecinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu başlık altında, Vesîle teriminin Kur'an'daki semantik alanı işlenip kavramın anlam dünyası incelenecektir.

Vesîle/tevessül, v-s-l (و - س - ل) kökünden türeyen bir kavramdır. Etimolojik açıdan bu kavrama bakıldığında bunun çeşitli formlarda ve anlamlarda kullanıldığı görülür. V-s-l (و - س - ل) kökü "sebepe, bağ, vasita, bir aracı ile hedefe ulaşmak, rağbet, istek, mülk sahibinin yanında bir yer, konum" manalarına gelir.¹ Türevleriyle farklı anlamlarda kullanılır. Alaka, irtibat (*vesîleh*)² Allah'a (cc) istekte bulunmak (*vâsil*)³ amel işleyerek Allah'a (cc) yaklaşmak, O'na yol aramak (*vesele ilallâhi vesîleh*), görev niteliğinde olan şey (*şeyun vâsilun*), yakınlaşma (*tevessele ileyh*),⁴ ulaşım araçları (*vesâilu'l-muvâşalât*), nakil vasıtaları (*vesâilu'n-naql*), basın yayın organları (*vesâilu'l-i'lâm*)⁵ bu kökten gelen kelimeler ve cümlelerle ifade edilir.

V-s-l kökünden türeyen sözcüklerin Kur'an-ı Kerim'in nüzulünden önceki dönemlerde kullanıldığını görürüz. Mesela, 'Antere b. Şeddâd (öl. 602/1206) vesîle kelimesini 'ulaşma ve yönelme' anlamında kullanmıştır:

أَنْ يَأْخُذُوا تَحْلِي وَتَحْضِي إِنَّ الرِّجَالَ لَهُمُ إِلَيْكَ وَسِيلَةً "Erkeklerin seni almak hususunda sana meyilleri vardır. Sen de gözlerine sürme çek, ellerine kına yak".⁶ Yine cahiliye şairlerinden olan Tufeyl el-Ğanevî (öl. 610/1214), bir şiirinde vesîle kelimesini 'ulaşım aracı/vasita ve yaklaşma' manasında kullanmıştır:

إِلَى الْيَوْمِ لَمْ تُحْدِثْ إِلَيْكُمْ وَسِيلَةً وَلَمْ تَجِدُوا عِنْدَنَا فِي التَّنَسُّبِ "Bugüne kadar sizin bize yaklaşmanız için ne yazık ki bir vasita bulamadık"...⁷ Şair Lebîd (öl. 660) de bu kelimeyi 'bir yol aramak' anlamında kullanmıştır:

أَرَى النَّاسَ لَا يَدْرُونَ مَا قَدَرُ امْرِئٍ لَا كُلَّ ذِي لَبٍ إِلَى اللَّهِ وَاسِلٌ "Görüyorum ki insanlar, yaptıklarının kıymetini bilmiyorlar. / (Hâlbuki) Akli olan herkes Allah'a bir yol arar".⁸ Bir şairin şu beytinde de aynı kelime, 'yakınlaşma' manasında kullanılmıştır:

¹ el-Ĥalîl b. Aĥmed, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Doktor Abdulhamîd Handevî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), "vsl", 4/371; el-Muĥammed b. Aĥmed Ezherî, *Tehzîbu'l-luġa*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Mısır: Mektebetü'l-Hanci, 1976), "vsl", 13/67; İsmâil. b. 'Abbâd Şâhib, *el-Muĥîṭ fi'l-luġa*, thk. Muhammed Hasan Yâsin (Beyrut: İlmü'l-Kütüp, 1994), "vsl", 8/377; Hüseyin Ahmet İbn Fâris, *Mu'cemu meĥâyîsi'l-luġa*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Daru'l-Fikr, 1979), "vsl", 6/110; İsmâil ed-Darîr el-Mürsî İbn Sîde, *el-Muĥkem ve'l-muĥîṭu'l-a'zam*, ed. Abdulhamid Handevî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000), "vsl", 8/612; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez Zemahşerî, *Esâsu'l-belâġa*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), "vsl", 2/334; Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr (Mısır: Daru'l-Meârif, 1119), "vsl", 2/4837; Fîrûzâbâdî Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el, *el-Kâmûsu'l-muĥîṭ*, thk. Muhammed Kâim (Beyrut: Müsesselatü'l-Risâle, 2005), "vsl", 1/1068; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luġati'l-'Arabiyyeti'l-muâşira* (Mısır: İlmü'l-Kütüp, 2008), "vsl", 1/2441; Al-Said Badawi-Muhammad Abdel Haleem, *Arabic-English dictionary of Qur'anic usage* (Netherlands: Koninklijke Brill NV, 2008), "vsl", 1/1026; John Penrice, *A dictionary and glossary of the Kor-ân*, ed. Sajid For Adam - Distributors (İndia: Shah Offset Printer, 1991), "vsl", 1/156.

² Ezherî, "vsl", 13/67.

³ İbn Manzûr, "vsl", 2/4867.

⁴ İbn Sîde, "vsl", 8/612.

⁵ Ömer, "vsl", 1/2441.

⁶ 'Antere b. Şeddâd el-'Absî, *ed-Dîvân*, thk. Ali Sîr (b.y. Mektebetü'l-İslamiyye, 1964), 1/14.

⁷ Ebû Kurrân Tufeyl b. Avf b. Kâ'b b. Halef el Ganevî, *Dîvân*, thk. Hasan Fellâh (Beyrut: Daru Sâdır, 1997), 1/13.

⁸ Zemahşerî, *Esâsu'l-belâġa*, 2/675.

إذا غفل الواشون عُدنا لوصولنا وعاد التصافي بيننا والوسائل
(eski günlerimize) döneriz. / Aramızdaki dostluk/samimiyet ve yakınlıklar da döner".⁹ Bu kullanımlara baktığımızda vesîle, genelde aracı olan her şey, özelde Allah'a yaklaştıracak her türlü vasıta ve sebeptir. Buradan hareketle v-s-l kökünün *tefe'ul* babından gelen 'te vessül'ün ise genelde "bir şeyi elde etmek için bir aracıyı devreye sokmak", özelde ise "Allah'a yaklaşmak için bir sebebe bağlanmak, bir vasıtaya sarılmak, bir şeyi aracı kılmak" anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Te vessül ile eş anlamlı olarak birçok kelimenin kullanıldığı da söylenir. Genellikle tasavvuf disiplini/terbiyesi ile yetişen âlimler, kastettikleri mana itibarıyla te vessül, te berrük, istiğase, istimdad, istiane, istiaze, iltica, istişfa, teşeffu' ve teveccüh lafızları arasında bir fark olmadığını ifade etmektedirler.¹⁰ Bu yüzden meramı ifade etmek için kullanılan bütün bu lafızların aynı maksada yönelik olduğunu ve bundan sadece "Allah'tan yardım dilemek ve sadece ondan istemek" manasının anlaşılması gerektiğini bildirmişlerdir.¹¹ Yine onlara göre vesîle kılınmak istenen şey ne olursa olsun, bununla o şeyin/kişinin Allah indindeki değeri, mevkii/makamı kastedilmektedir ve onun hürmetine istenmektedir.¹²

Her iki ayette geçen vesîlenin mahiyeti ve keyfiyeti hakkında çeşitli yorumlar yapılmış, tartışmalar, önce vesîlenin/te vessülün ne anlama geldiği, onun alanı ve biçimi konusunda yoğunlaşmıştır. Konu, ağırlıklı olarak hadisler çerçevesinde ele alınmış,¹³ bunlar farklı bakış açılarından değerlendirilerek ayrıca konu/konunun meşruiyeti hakkında hüküm verilmiştir.

İslam düşünce tarihinde vesîlenin/te vessülün geçerliliği hakkında ihtilaf yoktur. Tartışma onun mahiyeti ve niteliği hakkında olması hasebiyle te vessülün hangi çeşidinin geçerli, hangisinin yanlış olduğu hakkında ihtilaf edilmiştir. Âlimlerin bir kısmı te vessülün her çeşidini caiz görürken bir kısmı da te vessülün bazı çeşidini reddetmiştir. Üzerinde tartışılan te vessül çeşidi şahıslarla yapılan te vessüldür. Bu da şartlara ve yapılaş biçimine göre kabul veya reddedilir. Dolayısıyla te vessülü kabul etmeyenler denilince de ondan kast edilen budur. Neticede te vessülün caiz görüldüğü alanlara "meşru te vessül", caiz görülmediği alanlara da "bid'at te vessül" veya "şirk te vessül" şeklinde niteleme yapılmıştır.¹⁴

Vesîle/te vessül, asıl ağırlığını tasavvuf ve kelim alanında hissettirir. Uygulama yönüyle tasavvuf, hüküm verme yönüyle kelim ve fıkıh ilmi ön plandadır. İslam tasavvufunun sistemleştiği dönemlerde (Hicrî 3-5. yüzyıllar) Allah'a yakınlık için sadece salih ameller benimsenirken bunların dışındaki şeylerin vasıta kılınması Allah'tan uzaklık sayılmıştır. Yani Allah'a yakınlık anlamındaki *Vesîle* Allah'a taat, ilim ve irfan sahibi olmak, Allah ile kullar

⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el Kurtubî, *el-Cami' li ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulhasan (Beyrut: Müessesetü'l-Risâle, 2006), 7/448.

¹⁰ Subkî, Takiyuddin Ali b. Abdulkafi *Şifâu's-sekâm fi ziyareti hayri'l-enâm*, thk. Hüseyin Muhammed Ali Şükri (Lübnan: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2008), 363-384; İbn Teymiye, istiğase, istimdad gibi kavramları te vessülden farklı sayarak reddeder. bk.. Elbani Muhammed Nasıruddin el, *et-Te vessül* (Riyad: Mektebetü'l - Meârif, 2001), 23. Kerim Polat, "İbn Teymiyye'nin Te vessül ve İstiğase Anlayışı", *HİKEM* 2/1 (29 Mart 2024), 65-69.

¹¹ Subkî, *Şifâu's-sekâm fi ziyareti hayri'l-enâm*, 379.

¹² Mehmed Zahid Tıghoğlu, "Te vessül, istiğâse ve te berrûke dair İki farklı paradigmanın analizi ehl-i sünnet sûfi gelenek ve selefi yaklaşım", *Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/2 (2021), 143. Zekeriya Güler, "Vesile ve Te vessül Hadislerinin Kaynak Değeri", *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 2/1 (Ocak-Haziran 1997), 48.

¹³ Bu hadisler ve tahrir değerlendirmeleri için bk. Güler, "Vesile ve Te vessül Hadislerinin Kaynak Değeri", 52-89.

¹⁴ Berat Sarıkaya, "İnsan Allah İletişimi ve Te vessül", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi* 3/5 (2014), 131-133.

arasında bulunan engelleri kaldırmak şeklinde özetlenebilir.¹⁵ Tarikatların ortaya çıktığı hicri 6. ve 7. yüzyıllarda zatlar yani pirler ve şeyhler Allah'a yaklaşmak için vasıta kabul edilmiştir.¹⁶

Çalışmamız, vesîle/te vessül kavramını ayetler bağlamında ele almayı amaçlamaktadır. Konuyla ilgili daha önce Atilla Yargıcı'nın "İki Ayet Çerçevesinde Vesîle Kavramına Farklı Tefsirlerin Yaklaşımları", Zekeriya Güler'in "Vesîle ve Te vessül Hadislerinin Kaynak Değeri (Tahric ve Değerlendirme)", Mehmet Necmettin Bardakçı'nın "Tasavvufi Bir Terim Olarak Te vessül ve Vesîle", Abdulvehhab Gözü'nün "İbn Teymiyye'nin Te vessül Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım", Berat Sarıkaya'nın "İnsan Allah İletişimi ve Te vessül" ve İhsan Koçak'ın "Ulemâ ve Sûfîler Arasında Tartışmalı Bir Konu Olan Te vessül Konusuna Dair Delillerin Değerlendirilmesi" gibi önemli çalışmaları bulunmaktadır.¹⁷ Ancak mevcut çalışmalar genellikle vesîle kavramına belirli bir görüş ya da konu üzerinden yaklaşmakta, hadisler ve tasavvufi bakış açıları gibi özel alanlarda yoğunlaşmaktadır. Oysa bu çalışma, vesîle/te vessül kavramını daha geniş bir çerçevede Kur'an ayetleri bağlamında incelemekte ve kavramın çeşitli yorumlarını hem teolojik hem de toplumsal bağlamda ele almayı amaçlamaktadır. Bu sayede Vesîle kavramının dinî metinlerdeki yeri ve anlamı, daha kapsamlı bir bakış açısıyla değerlendirilecektir.

1. Vesîlenin Teşekkülü

Kur'anda "Vesîle" kavramı iki ayette yer alır. Kelimenin geçtiği birinci yer nüzul sıralamasında 50. sıraya yerleştirilen Mekî el-İsrâ' sûresidir. Surede müşriklere, putlara melekler vasfını koyarak tapmaları nedeniyle azaba duçar olacakları heber verilerek; meleklerin bile Allah'a (cc) yaklaşmak için bir yol ve sebep aradıkları haberi dile getirildiği bağlamda *vesîleh* formu yer almaktadır: (يَتَّبِعُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ)¹⁸ Kelimenin geçtiği ikinci yer ise nüzul sıralamasında 112. sıraya yerleştirilen el-Mâ'ide sûresidir. Ayette iman edenlere hitap edilerek onların kurtuluşa ermeleri için Allah'tan korkmaları, O'na bir yol ve sebep aramaları ve O'nun yolunda mücadele etmeleri emredildiği bağlamda *vesîleh* formu yer almaktadır: (وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ)¹⁹

Bu ayetlerde zikredilen "vesîle" müfessirler tarafından şöyle açıklanmıştır: "Allah'a yaklaşmak için yol aramak,"²⁰ "bir şey aracılığıyla elde edilen bir yakınlık"²¹ "Allah'a

¹⁵ Mehmet Necmeddin Bardakçı, "Tasavvufi Bir terim Olarak Te vessül ve Vesile", *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* I/2 (1999), 38-39.

¹⁶ Bardakçı, "Tasavvufi Bir terim Olarak Te vessül ve Vesile", 40-42.

¹⁷ Atilla Yargıcı, "İki Ayet Çerçevesinde Vesile Kavramına Farklı Tefsirlerin Yaklaşımları", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35/35 (2016), 7-27; Güler, "Vesile ve Te vessül Hadislerinin Kaynak Değeri", 48; Mehmet Necmeddin Bardakçı, "Tasavvufi Bir terim Olarak Te vessül ve Vesile", *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* I/2 (1999), 38-39; Abdulvehhab Gözü'nün, "İbn Teymiyye'nin Te vessül Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (Haziran 2018), 15-42; Sarıkaya, "İnsan Allah İletişimi ve Te vessül"; İhsan Koçak, "Ulemâ ve Sûfîler Arasında Tartışmalı Bir Konu Olan Te vessül Konusuna Dair Delillerin Değerlendirilmesi", *Genç Atebe Dergisi* 4 (21 Aralık 2023), 26-37.

¹⁸ el-İsrâ' 17/57.

¹⁹ el-Mâ'ide 5/35.

²⁰ Fahreddin b. Ömer Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr* (Beyrut, Daru'l Fikr, 1981), 11/225-226; Ebû Hayyân el Endelüsî, *el-Bahru'l-muhîr*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993), 3/486; Abdurrahman b. Muhammed Mahlufi, *Tefsîru's-sealibî* (Beyrut, y.y. 1997), 2/375; Şehâbeddin Mahmûd el Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî* (Beyrut: İhyâ'it-Turas'il-Arabi, 1999), 6/127.

²¹ Kurtubî, *el-Cami' li ahkâmî'l-Kur'ân*, 7/448.

yaklaştıracak her şey",²² "her iyilik"²³ "kurtuluş sebebi aramak"²⁴ "küçük bir şeyle de olsa Allah'a yaklaşmak."²⁵

Teveşül alanında yapılmış olan çalışmalarda dağınık olarak karşımıza çıkan tasnifler,²⁶ zat ile teveşül ve amellerle teveşül olmak üzere temelde iki ana başlık altında gösterilebilir. İlerde yapacağımız yeni tasnifte, bunların yanında teberrük nevinden olup teveşül kapsamında sayılan fakat bu alandaki çalışmalarda fazlaca değinilmeyen 'zaman ve mekân ile teveşül' de diğer başlıklar olarak bu alana ilave edilecek ve konu dört başlık altında ele alınacaktır. Hadis kaynakları açısından teveşül konusuna bakıldığında, zat ile,²⁷ melekler ile,²⁸ Allah'ın isimleriyle,²⁹ Kur'an ile,³⁰ salih ameller ile³¹ ve dua ile³² teveşül şeklinde bir sınıflama yapıldığını görürüz.³³ Bu tasnif içerisinde çeşit bakımından teveşülün en detaylı alanı zat ile teveşüldür ve ihtilaf da burada vuku bulmuştur. Zira bu alanda, sahabenin sahabeyi *vesîle* kılması³⁴ Hz. Peygamber'in sahabeyi *vesîle* kılması,³⁵ sahabenin Hz. Peygamber'i *vesîle* kılması³⁶ müminin mümini *vesîle* kılması³⁷ Hz. Peygamber'in kendinden önceki peygamberleri *vesîle* kılması³⁸ peygamberlerin Hz. Peygamber'i *vesîle* kılması³⁹ hayatta olmayan zatların (kabirlerin) *vesîle* kılınması⁴⁰ gibi rivayetler bulunmaktadır.

Teveşül konusunda selefler ile ehl-i sünnet farklı yaklaşımlar ve değerlendirmeler sebebiyle birbirine muhaliftir. Selefî düşüncenin en önemli temsilcisi İbn Teymiye'dir. Tevhidi rububiyet, ulûhiyet, esma ve sıfat tevhidi şeklinde üçe ayıran selefî anlayış, teveşülün bir kısmını, istiğase ve teberrük gibi konuların tümünü ulûhiyet tevhidi kapsamında

²² Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez Zemahşerî, *el-Keşşâf*, ed. Âdil Ahmed Abdul Mevcut - Ali Muhammed (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998), 2/230.

²³ Abdullah b. Ömer Beydâvî, *Envaru't-tenzîl ve esraru't-te'vîl* (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 2/125.

²⁴ İbn Atıyye el Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, ed. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001), 2/186.

²⁵ Muhammed el-İmâdî Ebussuud, *İrşadü'l-akli's-selîm*, thk. Ahmet Ata (Riyad: Müessesetu'r-Risâle, 1997), 2/48; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 6/124.

²⁶ Mesela, teveşül hakkında yapılan bu tasniflemelerden birisi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Teveşül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/6-7.

²⁷ Ebü İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir v.d., (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975), "De'vât", 119 (No:17279).

²⁸ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Abdul Mecid Selefî (Mısır: Mektebetü İbn Teymiyye, 360 M.S.), 10/217.

²⁹ Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünen*, thk. Şu'ayb el-Arnaût vdğ., (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Dua", 9.

³⁰ Süleymân b. el-Eş'âs es-Sicistânî Ebü Dâvûd, *Sünen*, thk. Yâsir Hasan, 'Izzu'd-Dîn Dâli, 'İmâd et-Tayyâr (Beyrut: Mu'essesetu'r-risâle, 2013) "Cihad" 71; Tirmizî, "Cihad" 11.

³¹ Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Mustafa Dîb el-Bağâ, (Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1993), "Kitâbü'l-icâre", 12.

³² Buğârî, "Menâkıp" 25; Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1991), "Fedailu's-sahabe", 223.

³³ Bk. Güler, "Vesile ve Teveşül Hadislerinin Kaynak Değeri", 52-89.

³⁴ Buğârî, "İstiskâ" 3.

³⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 1/292.

³⁶ Tirmizî, "Deavât", 118; İbn Mâce, "İkamet", 189.

³⁷ İbn Mâce, "Mesâcid", 14.

³⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 24/351-352.

³⁹ Ebu Abdillâh Muhammed Hâkim, *Müstedrek*, thk. Mustafa Abdulkâdir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002), 2/672.

⁴⁰ Sahabenin, dar zamanlarda Hz. Peygamberin kabrine gitmesi ve O'nun hürmetine istemesi hakkında bk. Ebü Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân ed- Dârimî, *Sünenu'd-dârimî*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, (Mısır: Dâru'l-Muğnî li'n-Neşr ve't-tevzî, 2000), "Şefaât" 8, (No:2363).

değerlendirerek şirk sayar.⁴¹ Ehl-i Sünnet, özellikle de sûfi kesim, tevessülü tümüyle Allah'ın kudreti ve iradesi bağlamında değerlendirerek caiz görür.⁴²

2. Tevessül Çeşitleri ve Tevessüle Ayetlerden Referanslar

Kur'an'da Allaha yaklaşmak için *vesîle* emredilirken nelerle *vesîle* yapılacağı müphem bırakılmıştır. Bu yüzden *vesîle* ile ilgili farklı yorumlar yapılmış, öncelikle bundan, ameller ve şahıslar anlaşılmış, dolayısıyla bunlarla tevessülde bulunmak öngörülmüştür. Bununla birlikte mekân ile zaman ile hatta eşya ile kurbiyet elde edileceğine dair ayetlerde ve hadislerde yönlendirmelere de rastlanıldığından bunların da 'teberrük' yönünden tevessül ile bağlantılı olduğu kabul edilmiştir. "Kutsanmak, bereket ummak" anlamında olan 'teberrük', 'insan, eşya ya da mekânı Allah'a yaklaşmak için *vesîle* kılmak' manasında kullanılmaktadır.⁴³ Dolayısıyla teberrük denilince bununla, salih ameller ve şahıslar gibi bir mekânı, bir zamanı hatta bir eşyayı aracı kılarak Allah'a yaklaşma, yani tevessül kastedilmiştir. Yusuf suresinde, Yusuf a.s. ve ailesi hakkında yer alan kıssada bunun bir örneğini görmekteyiz. Bu surede Yakup peygamberin, oğlu Hz. Yusuf'tan bir müddet ayrı kalması sebebiyle üzüntüden gözlerine ak düştüğü ve görme kaybı yaşadığı bildirilir.⁴⁴ Hz. Yusuf bu durumdan haberdar olunca, kardeşlerine gömleğini verip onu babasının gözlerine sürmesini ve babasıyla birlikte bütün aileyi kendisine getirmelerini emreder.⁴⁵ Ayette bildirildiğine göre, kardeşleri bu gömleği Hz. Yakub'a götürüp o da yüzüne sürünce gözleri şifa bulur ve açılır.⁴⁶ İşte kıssada yaşanan bu durum teberrüke ve dolayısıyla tevessüle dair son derece önemli bir anekdottur. Görüldüğü gibi burada teberrük yani tevessül yapılan şey bir eşyadır ve bununla Allah, bir peygamberin talebini (mucize olarak) gerçekleştirmiştir.

Yine, *Buhârî*'de, sahâbenin, Hz. Peygamber'in abdest suyundan artan kısmı bereket umarak ellerine ve yüzlerine sürdüğü ve böylece teberrükte bulunduğu rivayet edilir.⁴⁷ Ayrıca; Haceru'l-Esved'i ziyaret eden ve onu öpen Hz. Ömer'in o esnada "*Andolsun ki, senin zarar ve fayda vermeyen bir taş olduğunu biliyorum. Rasulullah'ın seni öptüğünü görmeseydim ben de seni öpmezdim.*"⁴⁸ şeklindeki sözü ve eylemi de teberrükte bulunmanın, dolayısıyla müminlerin de (mushafı öpmek, Kâbe'yi ta'zim etmek, ona hürmet göstermek, el sürmek gibi) böyle bir amel ile tevessülde bulunmalarının meşruluğunu destekler mahiyettedir.⁴⁹ İşte, eşya ile teberrüke/tevessüle örnek teşkil edecek olan bu rivayetler ve ayetler yanında, Kur'an'da, şahıslar veya amellerle birlikte bazı özel (mübârek) zaman ve mekânların da teberrüke/tevessüle konu olacak sadette ayetlere yer verildiği görülür.

⁴¹ İbn Teymiye'nin tevessül hakkındaki görüşleri için bk. İbn Teymiyye, *kâidetun celiletun fi't-tevessül ve'l- Vesile*, thk. Abdulkadir el-Arnaûd (Riyad: Riasetu İdareti'l-Buhusi'l-İlmiyye ve'l-İfta, 1999), 35; Tığhoğlu, "Tevessül, istiğâse ve teberrüke dair İki farklı paradigmanın analizi ehl-i sünnet sûfi gelenek ve selefi yaklaşım", 132-136.

⁴² Geniş bilgi için bk. Abdulğani Nablûsî, *Keşfü'n-nûr an ashâbi'l-kubûr*, thk. Ahmet Ferid Mezîdî (Mısır: Daru'l-Asari'l-İslamiyye, 2007), 42, 44, 51, 53.

⁴³ Tığhoğlu, "Tevessül, istiğâse ve teberrüke dair İki farklı paradigmanın analizi ehl-i sünnet sûfi gelenek ve selefi yaklaşım", 147-149.

⁴⁴ Yûsuf, 12/ 84.

⁴⁵ Yûsuf, 12/ 93-96.

⁴⁶ Geniş bilgi için bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 18/213; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 13/55.

⁴⁷ Tığhoğlu, "Tevessül, istiğâse ve teberrüke dair İki farklı paradigmanın analizi ehl-i sünnet sûfi gelenek ve selefi yaklaşım", 148.

⁴⁸ Buhârî, "Hac" 57.

⁴⁹ Nablûsî, *Keşfü'n-nûr an ashâbi'l-kubûr*, 46-49.

2.1. Zaman ile Tevessül

Zaman ile tevessül, bir gecenin ve günün, ayın, bir vaktin mübarek sayılarak o vakitte tazim gösterilmesi ve onun *vesîle* kılınmasıdır. Kur'an 'zaman' kavramını ortaya koyarken varlığın yapısını, mahiyetini, olayın meydana gelişini ve süresini dikkate alarak bu kavramın çerçevesine giren ve böylece onu detaylandıran farklı kelimeleri kullanır,⁵⁰ varlıklarla ilişkilendirir ve çeşitli zaman dilimlerinin önemine ve özelliğine de bazen dikkat çeker. Bu tür ayetlerin bir kısmında kozmolojik zaman dilimlerini farklı değerlerle niteleyerek onlara kutsiyet attığı müşahade edilir. Bu yüzden, ayetlerde yer alan ve birçok hadis-i şerifte de değer atfedilen özel günler / mübarek günler ve geceler tevessül için ayrı bir önem taşır mahiyettedir. Vakitlerden gecenin bir bölümü (imsak zamanına yakın teheccüd vakti), gün doğumu ve batımı, gecelerden kadir geces, günlerden Cuma, aylardan ramazan ayı ile haram aylar,⁵¹ Kur'an'da önem atfedilen ve tevessül için en elverişli zamanlar olarak dikkatlere sunulur. Bu vakitler ulema tarafından da tevessül için en ideal anlar olarak kabul edilmekte, böylece bu zamanlar hem tevessüle alan oluşturmakta hem de tevessüle konu edilmektedir. Bu vakitlerde yapılan amellerin efdaliyeti / üstünlüğü kabul edilmesiyle tevessüle alan oluşturmakta, yine bu vakitlerin dualarda *vesîle* kılınması, yani 'ya Rabbi, bu gecenin / bu günün / bu ayın / bu anın hürmetine' denilerek yalvarılması da tevessüle konu edilmektedir.

Bu vakitlerle ilgili Kur'an'da yer alan ayetler, bu zamanların diğerlerine nazaran ayrı bir öneme haiz olduğuna dikkat çeker. Mesela; Cuma Sûresi'nin 9. ayetinde Cuma gününün kutsiyeti zikredilir ve bununla ilgili Razi şöyle der: *"Allah Teâla, mahlûkatı Cuma günü yaratıp yokluk âleminde varlık âlemine çıkarmış, bu ikrama mukabil bu günde şükredilmesini emretmiştir. Her toplumun kendisine saygı gösterdiği bir gün vardır. Yahudiler Cumartesi, Hristiyanlar Pazar gününe saygı gösterirken Allah Teâla müminler için de Cuma gününü mübarek kılmış ve bu güne tazim gösterilmesini bildirmiştir."*⁵²

Yine Ramazan ayının diğer aylara nazaran mübarek bir ay olduğuna dikkat çekilir. Ayette belirtildiği üzere,⁵³ Ramazan ayının kutsiyeti, Kur'an'ın bu ayda indirilmiş olması sebebiyledir. Bu ayın özelliği ve bereketli kılınışındaki hikmet ona verilen isimle de yorumlanmış, bu ismin bahardan önce yağın yağmurun yeryüzünü temizlemesi veya güneşin/ateşin odunu yakıp kül etmesi,⁵⁴ anlamına geldiğinden Ramazanın da günahları temizleyip yok eden özel bir zaman dilimi olduğuna vurgu yapılmış, böylece bu ay Allah'a yaklaşıma vesîlesi sayılmıştır.⁵⁵ Ayrıca bu ayı mübarek kılan diğer bir özellik, Kadir gecesinin bu ayda bulunmasıdır. Kadir gecesini Kur'an'da açıkça ismi zikredilen tek gecedir.⁵⁶ Kadir suresinde bu gecenin kutsiyetini ve mübarek olduğunu bildiren üç önemli hususa dikkat çekilir: Biri sureye de isim olan bu gecenin 'kadir geces' diye nitelenmesi. Bu nitelemeyi 'ilahi irade gereği hükmolunmuş işlerin bu gece belirlenmesi' şeklinde yorumlayanlar olduğu gibi⁵⁷ 'kadir geces' terkinin 'kadr u kıymet' tabiri karşılığında azamet ve şeref geces anlamı taşıdığını da âlimler zikretmektedirler⁵⁸ Zaten bu gecenin mübarek olduğu, Duhân Suresi'nde

⁵⁰ Faiz Kalın, *Kur'an'da Zaman Kavramı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005), 126-225.

⁵¹ Sabri Erturhan, "Haram Ayların Fıkhi Okunuşu", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009), 195-230.

⁵² Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 30/9-10.

⁵³ el-Bakara, 2/185.

⁵⁴ Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, 2/150. Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 12/32.

⁵⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 5/89-90.

⁵⁶ el-Kâdr, 97/1-3.

⁵⁷ İbn Cerîr et Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin (Kahire: Daru'l-Arabiyyeti'l-İslamiyye, 2001), 24/544.

⁵⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Akçağ, 1938), 8/5971.

yer alan ayetler aracılığıyla çoğu müfessir tarafından da ifade edilmektedir.⁵⁹ İkincisi, bu gecenin bin aydan daha hayırlı olduğunun bildirilmesi. Üçüncüsü, bu gecede meleklerin ve ruhun/Cebraîl'in, rızık ve ecel gibi bütün işlerin tayin ve tespiti için⁶⁰ yeryüzüne indirilmesinin zikredilmesi. Bu gece o kadar özeldir ki, yapılan her türlü iyilik ve ibadet, bu gecenin bulunmadığı bin ay yapılan taatten daha değerli kılınmış⁶¹ ve böylece bu gece, müminlere çok kıymetli bir zaman dilimi ve fırsatı yani Allah'a yaklaşma vesîlesi olarak takdim edilmiştir.

Kur'an'da son derece önemli bir hadisenin vuku bulduğu ve bu yönüyle özel kılınan ikinci bir geceden bahsedilir. İsrâ suresinde Cenab-ı Hakk'ın, kulu Hz. Muhammed'i Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya bir gece yürüttüğünü bildirmesi⁶² yaşanan bu harikulade olaydan ötürü o geceye de ayrı bir değer katar. Her ne kadar İsrâ gecesi, Kadir gecesi gibi belirli bir ay içerisinde sabitlenmemiş ise de, Kur'an'da bu olayın bir gecede vuku bulduğunun bildirilmesi bu vakte ayrı bir anlam katar. Hz. Peygamber'in müşahade edip yaşamış olduğu harikulade olaylar ve ona bahşedilen emsalsiz nimetler sebebiyle Kur'an'da bu gece de özel kılınarak, onun tevessüle elverişli bir zaman olduğu yine dikkatlere sunulmuştur.⁶³

Yine, Kur'an'da hac aylarının ayrı bir öneme sahip olduğuna⁶⁴ ve kutsal topraklarda bu aylar içerisinde yapılan ibadetlerin ayrı bir değer olduğuna temas edilir. Hac farızasının yerine getirilmesinin bu aylara tahsis edilmesi yine bu ayları ayrıcalıklı kılar. Hac ayları olarak bilinen Şevval, Zilkade ve Zilhiccenin ilk on günü⁶⁵ yine İslam geleneğinde mukaddes ve mübarek aylar olarak öne çıkar. İşte bu önemli zaman diliminin, Allah'a yakınlaşmak için bir vesile olduğu ve bu günlerde bolca telbiye ve tekbir getirilerek⁶⁶ O'nu tazim etmenin gerekliliğine vurgu yapılır.

Müfessirlerin çoğunluğuna göre Kur'an'da, günün en faziletli vaktinin, güneşin doğuşundan önceki teheccüd vakti olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁷ Bu zaman diliminin özellikle Hz. Peygamber'e tahsis edildiği (nafiletin leke) belirtilmiş ve Makam-ı Mahmud'a erişmenin bu vakitte yapılan ibadete bağlı olduğu yorumu yapılmıştır.⁶⁸ Bu tembihi fark eden sahabe de Hz. Peygamberle birlikte bu vakti önemseyerek gecenin üçte ikisini veya yarısını yahut üçte birini uyanık geçirerek⁶⁹ Allah'a kurbiyet için *vesîle* kılmıştır.

2.2. Mekân ile Tevessül

Mekânla tevessül, bir yerin veya beldenin mübarek ve mukaddes kılınması nedeniyle o mekân aracılığıyla Allah'a yakınlaşmak anlamına gelir. Kur'an'da, Sidre-i Münteha, Makam-ı Mahmud, Arş, Kürsî, Cennet gibi metafizik âlemin mukaddes katmanlarının bize tanıtılması yanında⁷⁰ yeryüzünde de Kabe, Mescid-i Haram, Arafat-Meşar-i Haram, Safa-Merve, Mescid-i

⁵⁹ ed-Duḥân, 74/3.

⁶⁰ Mâverdi Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-uyûn* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), 6/313.

⁶¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 32/30.

⁶² el-İsrâ', 17/ 1.

⁶³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri* (İstanbul: Nesa Basın Yayın, 1985), 4/1846.

⁶⁴ el-Bakara, 2/197.

⁶⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 3/446-447.

⁶⁶ el-Bakara, 2/203.

⁶⁷ Ebu'l Hasen Mukâtil b. Suleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*, ed. 'Abdullâh Maḥmûd Şeḥâte (Beyrut, 1423), 2/546.

⁶⁸ el-İsrâ', 17/ 79.

⁶⁹ el-Muzzemmil, 73/20.

⁷⁰ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 2/265.

Aksa en değerli mekanlar olarak bize tanıtılır.⁷¹ Bu yüzden âlimler, bu mekânların da özel kılındığını ve bunlara hürmet ve tazimin gerekliliğini önemle vurgular.⁷²

Bu bağlamda, yer yüzünde inşa edilen ilk mabedin (Kabe'nin) ve dolayısıyla bu mabedin bulunduğu mekânın (Mekke'nin) kutsiyetine Âl-i 'İmrân suresinde dikkat çekilir ve bu mekânların mübarek kılındığına ve buraların hidayet kaynağı olduğuna vurgu yapılır.⁷³ Bu yönüyle Kabe yeryüzünün en mukaddes makamı kabul edilir. Bu makamı insanlar gibi meleklerin de tavaf ettikleri rivayet edilir. Bu yüzden orada yapılmakta olan farklı ibadet türleri kişinin kurtuluşu için önemli bir *vesîle* sayılır.⁷⁴ Ayrıca orada İbrahim peygambere ait özel bir makamın varlığından bahsedilir⁷⁵ ve bu makamda müminlerin de, kurtuluşlarına *vesîle* olacak bir namazgâh edinmeleri⁷⁶ tavsiye edilir.⁷⁷

Hac aylarının ayrı bir öneme sahip olduğunu ve bu aylar içerisinde yapılan ibadetlerin değerli olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu ibadetler belirli zaman dilimlerine tahsis edilerek vakitler ile irtibatlı kılınırken belirli mekânlar ile de sınırlandırılarak bu alanlara kutsiyet atfedilir, bu özel mekânların tevessüle en elverişli yerler olarak⁷⁸ Kur'an'da ismi zikredilir. Arafat, Meş'ar-i Haram ve Safa-Merve'nin bu açıdan özel kılındığı Bakara suresinde özellikle zikredilir.⁷⁹ Hz. Âdem ile Havva'nın buluştukları yerler olarak bilinen bu yerler hac farızasını eda için tahsis edilmiş ve Allah'a kurbiyet için tevessüle elverişli beldeler olarak sunulmuştur.⁸⁰

Kabe'nin hemen yanında yani metaf alanıyla bitişik iki küçük tepenin, Safa ile Merve'nin kutsiyetine de Kur'an'da dikkat çekilir ve bu iki tepenin Allah'ın nişanelerinden olduğu bildirilir.⁸¹ Bu yüzden buranın da Allah'ı tazim ve hürmet için değerli kılındığı, burada ifa edilen vecibelerin önem arz ettiği söylenir.⁸² Safa ve Merve'de ibadet etmek mi yoksa ibadetlerin yapıldığı bu yerler mi Allah'ın şeairinden/nişanelerindendir? sorusuna Razi şöyle cevap verir: “O ikisi arasında tavaf ve say etmek Allah'ın nişanelerinden olduğu gibi say edilen bu yer de ibadetin tahakkuk ettiği yer olması münasebetiyle Allah'ın şeairinden, dininin nişanelerindendir.”⁸³

Yeryüzünde mübarek kılınan bir diğer mekân Mescid-i Aksa ve çevresidir.⁸⁴ ‘Mescid-i Aksa’nın etrafının mübarek kılınmış olmasını, buranın dünyevi nimetlerle bereketli olmasına yani maddi sebeplere bağlayanlar olduğu gibi, manevi sebeplere bağlayanlar da vardır. Zira

⁷¹ el-İsrâ', 17/ 1.

⁷² Nablûsî, *Keşfü'n-nûr an ashâbi'l-kubûr*, 46-49. İbn Teymiye ve onun yolunu takip edenler Arş, Kürsî, Kabe, Mescid-i Aksa gibi mekanların mukaddes olduğunu fakat bunlar adına/hürmetine istemenin meşru olmadığını savunurlar. Bk. İbn Teymiyye, *Kâidetun celîletun fi't-tevessül ve'l- vesile*, 86, 166.

⁷³ Âl-i 'İmrân, 3/96.

⁷⁴ Bilmen, *Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 1/420. Rivayet edilir ki; Melekler Hz. Âdem'in yaratılmasını sorgulayınca (el-Bakara, 2/30) bundan dolayı Allah Teâla onlara gadaplandı. Bunun üzerine melekler Arş ile Allah'a sığındılar (fe âzû bi arşihî) ve etrafında tavaf etmeye başladılar. Allah meleklerin bu amelinden razı oldu, onları bağışladı ve: “Yeryüzünde benim için bir beyt (ev) yapın, o beyt ile kullarım bana sığındığında (yeteavvezu bihi) ve etrafında sizin Arş'ı tavaf ettiğiniz gibi tavaf ettiklerinde onlardan da razı olayım.” buyurdu; Kurtubî, *el-Cami' li ahkâmî'l-Kur'ân*, 2/387.

⁷⁵ Âl-i 'İmrân, 3/97.

⁷⁶ Beydâvî, *Envaru't-tenzîl ve esraru't-Te'vîl*, 1/105.

⁷⁷ el-Bakara, 2/225.

⁷⁸ Nablûsî, *Keşfü'n-nûr an ashâbi'l-kubûr*, 46-49.

⁷⁹ el-Bakara, 2/ 198, 199, 201.

⁸⁰ Mehmed Vehbi Efendi, *Hulâsatü'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân* (İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1969), 1/344-345.

⁸¹ el-Bakara, 2/158.

⁸² Kurtubî, *el-Cami' li ahkâmî'l-Kur'ân*, 2/473; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 2/25.

⁸³ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 4/175.

⁸⁴ el-İsrâ', 17/ 1.

Beyt-i Mukaddes, pek çok peygamberin karar kıldığı bir mekân olması, birçok peygamberin mucizelerinin burada gerçekleşmiş olması, bazı peygamberlere vahyin burada inmesi burayı mukaddes ve mübarek bir belde konumuna dönüştürmüştür.⁸⁵

Ayrıca Kur'an'da, yeryüzünde ibadet için inşa edilmiş diğer bütün mescitlerin de mübarek kılındığına, bunların da Allah'a yaklaşmak için bir *vesîle* olduğuna dair ayetler yer alır. Bu mekânların Allah'a ait olduğu bildirilmek suretiyle⁸⁶ onu inşa etmeye teşvik edilir.⁸⁷ Bu yüzden mescitlerin, Allah'ı zikretmek ve O'na ibadet etmek için mübarek ve mukaddes kılınmış özel mekânlar olduğuna,⁸⁸ onurlu ve şerefli kılındığına⁸⁹ vurgu yapılır. Hadislerde de cemaatle kılınan namazın yirmi yedi derece faziletli olduğunun bildirilmesi, bu mekânların değerini ayrıca göstermektedir.⁹⁰

Yeryüzünde takva üzere inşa edilmiş mescitlerin ayrı bir değer ifade ettiğine atıfta bulunan Kur'an, böyle bir mescidin İslam'ın ilk dönemlerinde tesis edildiğine dikkat çekerek onu örnek gösterir.⁹¹ Tevbe sûresinde zikri geçen bu mescidin Mescid-i Nebevî veya Kuba mescidi olduğu bildirilir ve bu mescitlerde kılınan namazların daha evla olduğuna vurgu yapılır.⁹² Böylece namaz gibi salih bir amelin bu mescitlerde ifa edilmesi yönüyle hem bu mekânların (Mescid-i Nebevî/Kuba mescidi'nin) hem de taatin (namazın) Allah'a yaklaşmak için, onun rızasını elde etmek için *vesîle* kılınabileceğine telmihte bulunulmuştur.

2.3. Zat /Şahıs ile Tevessül

Zât ile tevessül, Hz. Peygamber'in veya bir peygamberin yahut (ölü veya diri) âlim, salih/veli bir kulun, bir meleğin aracı kılınarak bir şekilde onunla tevessülde bulunulmasıdır.⁹³ Daha önce de belirttiğimiz gibi *Vesîle* bağlamında 'şahıs/zat ile tevessül' en tartışmalı alandır. Zira burada tevessülün niteliği, zat ile tevessülün caiz olup olmadığı tartışmasını doğurmuştur.⁹⁴

Zat ile tevessül kapsamında, başta Hz. Peygamber (s.a.v.) olmak üzere tüm peygamberler ve salih kimseler yer alır. Ehl-i Sünnet'in bir kısmına göre, tevessül; Allah'ın mutlak irade ve kudretine aykırı bir aracıya sığınma değil, O'nun izni ve takdiri doğrultusunda bir vesileye yönelmedir. Bu bağlamda tevessül, diriden ya da ölüden bir şey yaratmasını istemek anlamına gelmez.⁹⁵ Onlardan talep edilen şeyin gerçekleşmesinde insanların hiçbir kudreti ve tesiri yoktur, mutlak irade, güç ve kudret sahibi yalnız Allah'tır.⁹⁶ Bu yüzden peygamberler ve salih kullar gibi zatların -hayatta olsun veya olmasın- aracı kılınmasında bir beis görülmemiştir.⁹⁷ Dolayısıyla, onları sağlığında veya vefatından sonra *Vesîle* edinmek caizdir. İbn Teymiye ve

⁸⁵ Vehbi Efendi, *Hulâsatü'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, 13/2938.

⁸⁶ el-Cinn, 72/18.

⁸⁷ et-Tevbe, 9/18.

⁸⁸ Beğavî, 13/242.

⁸⁹ Kurtubî, *el-Cami' li ahkâmî'l-Kur'ân*, 21/299.

⁹⁰ Muslim, "Mesacid", 250.

⁹¹ et-Tevbe, 9/108.

⁹² Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, 11/681-682.

⁹³ Subkî, *Şifâ'u's-sekâm fi ziyâreti hayri'l-enâm*, 357-358; Kevserî Muhammed Zâhid, *Maḥḥu't-teḥavvül fi mes'eleti't-tevessül* (Kahire: Mektebetü'l - Ezheriyyet-Turâs, 2006), 339-356.

⁹⁴ Zat ile tevessül konusunda yazılmış müstakil bir eser için bk. Abdullah b. Muhammed b. Sıddık Ğumarî, *İthâfu'l-ezkiya bi cevazi't-tevessül bi'l-enbiya ve'l-evliya* (Kahire: Daru'l-Kütüb, 2016).

⁹⁵ Muhammed Zâhid, *Maḥḥu't-teḥavvül fi mes'eleti't-tevessül*, 342-345; Bardakçı, "Tasavvufi Bir terim Olarak Tevessül ve Vesile", 43.

⁹⁶ Nablûsî, *Keşfü'n-nûr an ashâbi'l-kubûr*, 52; Subkî, *Şifâ'u's-sekâm fi ziyâreti hayri'l-enâm*, 379.

⁹⁷ Tığhoğlu, "Tevessül, İstiğase ve Teberrüke Dair İki Farklı Paradigmanın Analizi", 135-136; Bardakçı, "Tasavvufi Bir terim Olarak Tevessül ve Vesile", 43.

tarafatları şahıstan hayatta iken dua isteme şeklinde bir tevessülü benimser, öldükten sonra yapılan tevessülü ise caiz görmezler.⁹⁸

2.3.1. Hz. Peygamber’le tevessül

Hz. Peygamber’in nübüvveti, şahsiyeti, fazileti, ahlakı, toplumsal ilişkileri gibi birçok konuda Kur’an bize bilgi sunmaktadır. Son peygamber olması hasebiyle onun farklı ve özel bir kişiliğe sahip,⁹⁹ kemal derecesinde olgun olduğunu¹⁰⁰ bildiren bazı ayetlerin Kur’an’da yer alması onun diğer beşerden ayrıcalıklı kılındığının kanıtıdır. Subkî Hz. Peygamber’in bu ve benzeri özelliklerinden dolayı Allah indinde pek büyük kadre ve yüksek dereceye sahip olduğunu, bu yüzden O’nu varlıklar içerisinde tevessüle en layık kişi olduğunu, böylece hayatta iken sahabenin O’nunla tevessülde bulunduğu gibi vefatından sonra da ümmetinin onunla tevessülde bulunmasının caiz olduğunu söyler.¹⁰¹

Kur’an’da, bazı ayet-i kerimeler Hz. Peygamber’e tevessüle yönlendiren bir mahiyet taşımaktadır.¹⁰² “Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allah’ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik.”¹⁰³ Bu ayet Hz. Peygamber’i bize tanıtırken onun altı vasfından bahseder¹⁰⁴ ve son vasfı olarak O’nun ‘aydınlatıcı bir kandil / siracen munîran’ olduğunu söyler. Bu ayette, Allah’ın bütün mahlûkatı Hz Peygamber’in aracılığı ile nasıl hidayete yönlendirdiğine işaret edilmekte ve O’na tevessül etmenin gerekliliğine dikkat çekilmektedir.¹⁰⁵ Zira o, inen vahyi eksiksiz aktarırken yaşantısıyla da bu vahyi temsil etmiş, örnek olmuş, böylece hem kendi dönemini hem de sonraki dönemleri (hidayeti ile/ yönlendirmesi ile) aydınlatmaya vesîle olmuştur.¹⁰⁶ Kur’an’da geçen “Şüphesiz sen, doğru yola götürüyorsun” ayeti, Hz. Peygamber’in hidayet yolunda bir rehber olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak burada belirtilmesi gereken önemli bir husus, hidayet’in çeşitli katmanlarının bulunduğuudur. Hidayet; yolun gösterilmesi (irşâd), o yola yönlendirme (tevfîk) ve kalpte benimsetilmesi (ilham) gibi aşamalardan oluşur. Bu bağlamda, Hz. Peygamber’in vazifesi, Allah’ın izniyle doğru yolu göstermektir.¹⁰⁷ Dolayısıyla, ilgili ayet, Hz. Peygamber’in tevessül bağlamında bir vesile olarak değerlendirilebileceğini gösterse de, bu çıkarım yapılırken hidayet’in mutlak kaynağının Allah olduğu unutulmamalıdır.

Hz Peygamber’le, O hayatta iken veya vefatından sonra tevessülde bulunmanın caiz olduğu söylenirken yaratılmadan önce de O’nunla tevessül yapıldığı bildirilir.¹⁰⁸ O gönderilmeden önce semavi dinlerde O’nun geleceği zikredildiği için Yahudiler ve Hristiyanlar O’nu sıfatlarıyla tanıdıklarından O’nun adıyla tevessülde bulundukları söylenir ve şu ayetin buna işaret ettiği bildirilir: “Ne zaman ki, onlara Allah katından, yanlarında bulunan

⁹⁸ İbn Teymiyye, *Kâidetun celîletun fi’t-tevessül ve’l- vesile*, 41-42. 85-86, 117; Abdulvehhab Gözün, “İbn Teymiyye’nin Tevessül Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (Haziran, 2018), 15-42; Polat, “İbn Teymiyye’nin Tevessül ve İstiğase Anlayışı”, 51-72.

⁹⁹ Ali İmran 3/159; el-Ğalem, 68/4.

¹⁰⁰ et-Tevbe, 9/128.

¹⁰¹ Subkî, *Şifâu’s-sekâm fi ziyareti hayri’l-enâm*, 357, 365, 389; İbn Teymiyye, *Kâidetun celîletun fi’t-tevessül ve’l- vesile*, 24-85.

¹⁰² en-Numeyrî Omer b. Şebbe, Ebû Zeyd ‘Omer b. Şebbe, *Târîhu’l-Medîne* (Cidde, 1399), 3/633.

¹⁰³ el-Ahzâb, 33/45-46.

¹⁰⁴ Kurtubî, *el-Cami’ li ahkâmî’l-Kur’ân*, 17/170.

¹⁰⁵ Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 25/217.

¹⁰⁶ Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, 22/46.

¹⁰⁷ Mustafa Yalçınkaya, “Hidayet Kavramının Anlam Alanı ve Kelamî Ekollerin Hidayete Bakışı Üzerine Giriş Niteliğinde Bir Değerlendirme”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/25 (2021), 194-200.

¹⁰⁸ Subkî, *Şifâu’s-sekâm fi ziyareti hayri’l-enâm*, 358.

(Tevrat)'ı doğrulayıcı bir kitap (Kur'an) geldi, daha önce inkâr edenlere karşı yardım isteyip dururlarken O bildikleri (Kur'an) kendilerine gelince O'nu inkâr ettiler."¹⁰⁹ Bu ayette zikredilen "Onlar yardım isteyip duruyorlardı" ifadesi hakkında müfessirler şöyle der: "Yahudiler Hz. Peygamber'den önce Allah'tan fetih ve zafer isteyerek şöyle dua ederlerdi. "Ey Rabbimiz ümmi olan O peygamberin (Hz. Muhammed'in) hürmetine bize yardım et, fetih nasip et."¹¹⁰ Ayet hakkındaki bu rivayet, Hz. Peygamber gönderilmeden önce de O'nunla tevessül yapıldığını açıkça göstermektedir.

Hz. Peygamber hayatta iken onunla tevessül edilebileceğini sahabenin dikkatine sunan ayetler de bulunmaktadır. "Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan günahlarının bağışlamasını dileseler ve Peygamber de onlara bağışlama dileseydi, elbette Allah'ı töbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulacaklardı."¹¹¹ Bu ayet, bir mesele hakkında Hz. Peygamber'in vereceği hükme rıza göstermeyen münafıkların, daha sonra pişmanlıklarını dile getirerek Hz. Peygamber'den kendileri için Allah'tan bağışlanma talebinde bulunmaları gerekirken onların böyle yapmadıklarını bildirmektedir. Yani o münafıklar Hz. Peygamber'i vesîle kılarak hatalarından dönmüş olsalardı Hz. Peygamber'in onlar için duacı/şefaathçi olacağını ve böylece Allah Teâla'nın da onları bu vesîleyle bağışlayacağını bu ayet bildirmektedir.¹¹² Buna benzer durumlarda Hz. Peygamber'den müminler için de istiğfar etmesi istenmekte, zira onun duasının müminlerin bağışlanmasına vesîle olacağı şöyle bildirilmektedir. "(Ya Muhammed) hem kendi günahın hem de inanan erkek ve kadınların günahı için mağfiret dile."¹¹³ İşte sahâbe de bu ve benzeri ayetlerden hareketle zaman zaman Hz. Peygamber'e müracaat ederek O'ndan dua ve şefaath talebinde bulunmuşlardır.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra ümmetinin onu vesîle edinmesi ile ilgili de hem ayetlerde hem hadislerde telmihler ve yönlendirmeler vardır. Ahzab suresinde Hz. Peygamber'in yüceltilmesi ve ona gereken hürmetin gösterilmesinin bir nişanesi olarak salat ve selam verilmesini beyan eden ayet,¹¹⁴ Hz. Peygamber ile tevessülün önemli göstergelerindendir. Zira ayette emredilen ona salat ve selamın getirilmesi, Hz. Peygamber ile kendinden sonra gelen ümmetin arasında bir bağ oluşmasına, böylece Allah'a yaklaşılmaya bir vesîle kılınmıştır. Bu salat ve selamın muhatabı Hz. Peygamber olunca, Allah'a kurbiyette bizzat onun kendisi ile tevessülde bulunmanın ayrı bir değer ve öneme haiz olduğu açıkça görülür.

Hadislerde ise, Hz. Peygamber'le tevessül eden sahâbilerle ilgili rivayetler vardır.¹¹⁵ Bunların yanında, Hz. Peygamber'in şefaathini elde etmeye yönelik hadislerle yapılan teşvikler doğrultusunda O'nun şefaathini temenni etmek, Hz. Peygamber ile tevessülde bulunmanın bir başka şeklidir.¹¹⁶ Bu bağlamda, ezanın akabinde ona yapılması tavsiye edilen duayı sürekli

¹⁰⁹ el-Bakara 2/89.

¹¹⁰ Taberî, *Câmi' u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 2/236; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 3/194; Kurtubî, *el-Cami' li ahkâmî'l-Kur'ân*, 2/248-249.

¹¹¹ en-Nisâ', 4/64.

¹¹² Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 10/167.

¹¹³ Muhammed, 47/19.

¹¹⁴ el-Ahzab, 33/56.

¹¹⁵ Tirmizî, "De'vât", 118; İbn Mâce, "İkame", 189.

¹¹⁶ Şefaath-Vesîle arasındaki ilişki hakkında geniş bilgi için bk. Yasin Pişgin, "Kur'an Bütünlüğünde Şefaathle İlgili Ayetlerin Tahlili", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 27/1 (2023), 71-73.

okuyan¹¹⁷ ve kabrini ziyaret eden kişiler için Hz. Peygamber'in şefaathçi olacağını vadedmesi¹¹⁸ O'nunla tevessül için son derece önemli yönlendirmelerdir.

Hadis kaynaklarında, Hz. Peygamber'in, diğer peygamberlerle tevessülde bulunduğu dair rivayetler de yer alır. Hz. Peygamber Hz. Ali'nin annesi Fatıma binti Esed'in cenaze namazında *"Ya Rabbi, Annem Fatıma binti Esed'i bağışla... Peygamberinin ve benden önceki peygamberlerin hakkı için duamı kabul et"*¹¹⁹ şeklinde dua ederek bütün peygamberleri *vesîle* kılmıştır.

Beşer olarak Allah'ın seçkin kulları olma özelliği ile temayüz etmiş olan peygamberler şahısla tevessülde en liyakatli kişiler olarak da önceliğe sahip olduğu söylenebilir. Zira her günahkâr, Allah'a en yakın olan kul ile O'na iltica etme ihtiyacı hisseder. Peygamberlerin de Allah'a en yakın olmaları hasebiyle¹²⁰ onlarla tevessülde bulunmak en geçerli tevessül yollarından birisidir.¹²¹ Kur'an'da onların seçkin ve özel kişiliğe sahip olduğuna dair birçok ayet bulunmaktadır.¹²² Bu itibarla onların, yol gösterme, şahısları ve toplumları yönlendirme ve yetiştirme gibi önemli bir misyon üstlendikleri Kur'an tarafından haber verilmektedir.¹²³

Kavimlere gönderilen peygamberlerin ümmetlerinin, kendi dönemindeki peygamberlerden bazı taleplerde bulunarak onlarla tevessül ettiklerine dair Kur'an'da ayetler yer almaktadır. Yusuf peygamberi öldürme teşebbüsünde bulunan kardeşlerin tuzakları ortaya çıkınca yaptıkları hatadan pişmanlık duymaları neticesinde Peygamber olan babalarından (Yakub'dan) kendileri için Allah'tan mağfiret dilemesini istemeleri¹²⁴ İsa peygamberin havarilerinin Allah'a imanlarının daha güçlü hale gelmesi amacıyla gökten bir sofraya indirilmesi şeklinde ondan bir mucize talebinde bulunmaları¹²⁵ tevessül konusunda peygamberlerin son derece etkili şahsiyetler olduğunun işaretleridir. Bunun bilincinde olan bu peygamberlerin ümmeti de, bir kurtuluş yolu olarak kendi peygamberleriyle tevessül etme cihetine yönelmiş, neticede Yakup (a.s.) oğulları hakkında vadedtiği istiğfarı yerine getirerek oğullarının bağışlanmasına *vesîle* olurken¹²⁶ İsa (a.s)'da havarilerin taleplerini reddetmeyerek bu isteklerini yerine getirmek suretiyle onların Allah'a yakîn bir iman ile bağlanmalarına¹²⁷ aracı olmuştur.

Hz. Peygamber'den önce gönderilen peygamberlerden bazılarının, kendinden sonra gelecek olan ümmetleri de kapsayacak şekilde niyazda bulunmaları, yine onlarla tevessülün meşruiyetine dair önemli bir veridir. Bu konuda iki peygamberi şu dualarıyla örnek gösterebiliriz. Hz. İbrahim, duasında, kendisinin ve oğullarının şirke düşmekten korunarak Allah'a gereği gibi ibadet etmek hususunda niyazda bulunduktan sonra, *"Rabbimiz, hesabın görüleceği gün, beni, anamı babamı ve bütün mü'minleri bağışla"*¹²⁸ diye dua etmişlerdir. Ayetlerde geçen bu dualar doğrudan bir "tevessül" eylemi olarak sunulmamaktadır. Ancak buradan hareketle tevessül anlayışına dair yorum yapılmasının sebebi, peygamberlerin sadece

¹¹⁷ Buḥârî, "Ezan" 8; Tirmizî, "Salât" 43.

¹¹⁸ Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer, Dârekutnî, *Sünen*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2004), Mevâkîf, 3/334, Hadis No: 2695.

¹¹⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 24/351-352.

¹²⁰ Âl-i 'İmrân 3/45; el-Aḥzâb 33 / 69.

¹²¹ Subkî, *Şifâu's-sekâm fî ziyareti hayri'l-enâm*, 473.

¹²² Meselâ bk. el-En'âm, 6/84-86, Meryem, 19/54-58.

¹²³ en-Nisa, 4/64.

¹²⁴ Yûsuf, 12/97.

¹²⁵ el-Mâ'ide, 5/114.

¹²⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 18/213; Kurtubî, *el-Cami' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 11/451-452.

¹²⁷ Kurtubî, *el-Cami' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 8/293.

¹²⁸ İbrâhîm, 14/41.

kendileri için değil, başkaları için de dua edebilecek derecede Allah katında değerli ve özel bir konumda olmalarıdır. Bu dualar, peygamberlerin başkaları adına Allah'a yönelmesinin meşruiyetine dair zımnî bir temel sunar. Bu da, tarihsel süreçte gelişen tevessül anlayışının dayanak noktalarından biri hâline gelmiştir. Dolayısıyla bu ayetler, doğrudan değilse de, tevessülün manevî arka planına dair ipuçları barındırmaktadır.¹²⁹

2.3.2. Meleklerle Tevessül

Bazı kaynaklarda, meleklerle *tevessül*'e referans olarak zikredilen hadisler bulunmaktadır.¹³⁰ Salih kullar ile onların Allah katındaki dereceleri hürmetine tevessülde bulunmanın cevazı, melekler ile tevessülde bulunmanın meşruiyeti hususunda bir gerekçe sayılır. Zira salih kullarda büyük veya küçük günahın zuhuru imkân dâhilinde iken meleklerin masum olmaları,¹³¹ kibir ve nefis gibi beşerî zafiyetlerden arındırılmış olmaları¹³² onların bütün beşerden daha üstün olduğuna ve Allah indinde daha üst konumda bulunduğuna delalet eder.¹³³

Bu yönleriyle onların tevessüle dâhil edilmesi Kur'an'ın ruhuna ters düşmez. Gökyüzündeki meleklerin özellikle mümin kullara dua / istiğfar etmekle görevlendirildiğini bildiren ayetler, müminlerin de meleklerle tevessül etmesi gerektiğini vurgulayan önemli deliller olarak karşımıza çıkar. Şûrâ suresinde şöyle bildirilir: "*Melekler, Rablerini hamd ile tespih ederler ve yeryüzündekiler için de bağışlanma dilerler*".¹³⁴ Müminler için istiğfarda bulunan bu meleklerin arşı taşıyan melekler olacağı gibi gökyüzündeki bütün meleklerin olabileceğine de dikkat çekilir.¹³⁵ Mu'min süresinde de meleklerin müminler için yapmış olduğu dua ve istiğfar detaylı bir şekilde verilerek¹³⁶ onların müminlere nasıl destek oldukları zikredilir. Hem ehl-i sünnet hem de mutezile bu ayetlerin, meleklerin günahkâr müminlere şefaateceklerine delil olduğunu söylerler.¹³⁷ Dolayısıyla meleklerin bu yalvarışları, müminler için kurtuluş yollarından biridir. Buna göre, müminlerin de dualarında melekleri *vesîle* edinerek onlar hürmetine talepte bulunmaları ve bu şekilde onlarla bu özel iletişimi devam ettirmeleri Kur'an'ın ruhuna uygundur.

2.3.3. Müminlerle Tevessül

Müminin müminle tevessülde bulunması, ya ondan dua istemesi¹³⁸ ya da gıyabında, Allah indindeki değerine binaen duasında o kişi hürmetine talepte bulunmasıdır. Öncelikli olarak müminin mümini *vesîle* kılmasından anlaşılan budur.

Kur'an'da *vesîle* kılınacak müminler önce vasıflarıyla tanıtılır ve bunların Allah'a yakın olduğuna, Allah indinde özel bir konuma sahip olduklarına vurgu yapılır. Cenab-ı Hak, kendine en yakın kulları 'evliyaullah' sıfatıyla vafederken¹³⁹ gerçek müminlerin her halükarda birbirini destekleyen dostlar olduğuna¹⁴⁰ dikkat çeker. Müminlerin birbirine destek olmasının ve salih amellere yönlendirilmelerinin, dolayısıyla birbirleriyle tevessülde

¹²⁹ Nûh, 71/28.

¹³⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 10/217.

¹³¹ et-Taḥrîm, 66/6.

¹³² en-Nahl, 16/49.

¹³³ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 27/34.

¹³⁴ eş-Şûrâ, 42/5.

¹³⁵ Kurtubî, *el-Camî' li ahkâmî'l-Kur'ân*, 18/444.

¹³⁶ el-Mu'min, 40/7-9.

¹³⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 27/34.

¹³⁸ Subkî, *Şifâu's-sekâm fî ziyareti hayri'l-enâm*, 370.

¹³⁹ Yûnus, 10/62.

¹⁴⁰ et-Tevbe, 9/71.

bulunmalarının, genel olarak Allah'a yakınlık ve İslam'ın özüne hizmet etmek anlamına geldiğini ifade etmek gerekir. Buradaki vurgu, müminlerin birbirlerine yardımcı olmaları ve bu yardımlaşmanın, Allah'ın rızasına giden bir yol olmasıyla ilgilidir. Bu bağlamda, tevessülün geniş bir çerçevede, sadece evliyaullah ile sınırlı olmadığı, her müminin birbirine desteği ve Allah'a yönelişiyle de şekillenebileceği söylenebilmektedir.

Özellikle salih amellere yönlendirmesiyle müminlerin birbirine destek olmaları aynı zamanda onların birbirleriyle tevessülde bulunmalarına etkili bir katkıdır.

Müminlerin duayı *vesîle* kılarak birbirleriyle tevessülde bulunabileceklerine dair Kur'an'da uyarı niteliğinde bir ayet vardır. Haşr suresinde, sahabeden sonra gelecek neslin önceki nesillere yani geçmiş bütün müminlere¹⁴¹ dua edeceği haber verilerek böyle bir tevessülün varlığına şöyle işaret edilir: "Onlardan sonra gelenler derler ki: "Rabbimiz, bizi ve bizden önce inanmış olan kardeşlerimizi bağışla, kalplerimizde inananlara karşı bir kin bırakma."¹⁴² Bu ayette müminlerin birbirine dua etmesine teşvik edilerek¹⁴³ tevessülün bu çeşidine dikkat çekilir. Bu ayetle örtüşür mahiyette, Hz. İbrahim'in de, sonraki nesiller arasında kendisinin hayırla yâd edilmesini temenni ederek şöyle yalvardığı bildirilir: "Sonra gelecek (mümin)ler arasında beni doğrulukla anılanlardan kıl."¹⁴⁴ Hz. İbrahim'in kendinden sonra gelecek bütün müminlerin kendisi için dua etmesini Allah'tan dilemesi, hem onun müminlerle tevessülde bulunduğunu hem de bu tür bir tevessülün son derece etkili olduğunu göstermektedir. Bunun örneklerini Hz. Peygamber'in yaşantısında da görmekteyiz. Hz. Ömer'in Umre yapmak için Hz. Peygamberden izin istemesi üzerine Hz. Peygamber'in de 'Orada bizi de duanda unutma' şeklindeki talebi¹⁴⁵ ve Hz. Peygamber'in Hz. Ömer'e Üveys el-Karanî'yi ziyaret edip onun duasını almasını tavsiye etmesi¹⁴⁶ yine bir peygamberin/bir müminin bir mümini *vesîle* kılmasının en somut delili olarak kendini gösterir. Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in amcası Abbas ile tevessülde bulunması¹⁴⁷ Hz. Peygamber'in, muhacirlerin fakirleri ile Allah'tan zafer istemesi¹⁴⁸ ve zaman zaman 'Allah'ım, senden isteyenlerin hakkı için istiyorum'¹⁴⁹ şeklinde dua etmesi de bu cümledendir. Bu ve benzeri ayetler ve hadisler, müminin mümini desteklemesi, hayra yönlendirmesi ve salih ameline (duasına) ortak etmesi yönüyle bu tür bir tevessülün meşruiyetine ve gerekliliğine delil oluşturur konumdadır.

2.4. Amel ile Tevessül

Tevessül konusunda ittifak olunan en tartışmasız alan budur. İbn Teymiye de dâhil, bütün ulema sünnet olan tevessülün bu olduğu hususunda icma etmiş ve bunu benimsemişlerdir. Bütün mezhepler ve âlimler iyi, güzel bütün (taat/salih) amellerin Allah'a yakın olmada en etkili *vesîle* olduğunda ve *vesîle* ile ilgili ayetlerden öncelikli olarak bunun anlaşılması gerektiğinde müttefiktirler.¹⁵⁰ Razi'ye göre, Allah'a yaklaşımaya *vesîle* olan taat /salih amel ile iki şekilde tevessül yapılır: Biri, günahları terk ederek, diğeri, salih ameller

¹⁴¹ Ebussuud, *İrşadü'l-akli's-selîm*, 5/305.

¹⁴² el-*Haşr*, 59/10.

¹⁴³ *Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî*, 28/54.

¹⁴⁴ eş-*Şu'arâ'*, 26/84.

¹⁴⁵ Tirmîzî, "Deavât", 109.

¹⁴⁶ Muslim, "Fedailu's-sahabe" 223.

¹⁴⁷ Buḥârî, "İstiskâ"3.

¹⁴⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 1/292.

¹⁴⁹ İbn Mace, "Mesacid", 14, Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 8/264-265.

¹⁵⁰ Kevserî, *Maḥku't-teḳavvül fi mes'eleti't-tevessül*, 339; Elbani Muhammed Nasıruddin el, *et-Tevessül* (Riyad: Mektebetü'l - Meârif, 2001), 15; Ayrıca bk. Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 2 / 230; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 11/226; Neseфі, *Medârikü't-tenzîl*, 1/445; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrarü't-te'vîl*, 1/125.

işleyerek. Ancak, şuursuz bir şekilde günahları terk etmek taat değildir ve bu taat olmadığı gibi *vesîle* de olmaz. Ancak kötü bir fiili yapmakla yapmamak arasında olunca o zaman o çirkin fiili terk etmek taat olduğu için *vesîle* de olur.¹⁵¹ İyi amellerle tevessül iki şekilde gerçekleşir:

2.4.1. Fiilî Tevessül

Buna büyük küçük her türlü iyi amel dâhildir ve Kur'anî genel tabirle bunlar salih amellerdir, hasenattır. Hadislerde bu *vesîle* türünün en net örneğini mağara hadisi olarak bilinen hadiste görmekteyiz. Rivayete göre; üç arkadaş yolculuk yaparken yağmur sebebiyle bir mağaraya sığındıkları esnada mağaranın kapısına büyük bir kaya düşer ve kapı kapanır. Bunlar çaresiz kalınca, mağaradan kurtulmak için, daha önce yapmış oldukları iyi bir ameli zikredip *vesîle* kılmak suretiyle dua etmeye karar veriler ve böyle yaparlar. Bunun üzerine mağaranın kapısına düşen taş açılır ve üç arkadaş kurtulur.¹⁵² Vuku bulan bu hadisede, her türlü salih bir amelin Allah'ın rızasına ve kurtuluşa *vesîle* olacağı gösterilmektedir.

Kur'an'da da salih amellerin *vesîle* kılınması ile ilgili pek çok ayet bulunmaktadır. Yapılması emredilen ve tavsiye edilen her amel Allah'ın rızasına ve O'na yakın olmaya *vesîle* olduğu için iki ayetten örnekle yetineceğiz. Mesela abdest, namaz, infak, güzel bir söz vs. Allah'a yakın olmanın en pratik ve geçerli yoludur. Bu amellerden özellikle namaz ve infak Allah'a yakın olmada son derece etkili olduğu için bunlarla tevessülde bulunulması direkt emredilmekte, "*Sabrederek ve namaz kılarak (Allah'tan) yardım dileyin*"¹⁵³ buyurularak bu amelin değerine vurgu yapılmaktadır. Hz. Peygamber'in de güç bir işle karşılaştığında hemen namaz ile tevessülde bulunduğu nakledilir.¹⁵⁴ Namazın *vesîle* kılınması; Allah'ı zikretmekte en etkili ve kuşatıcı bir amel olma özelliğine sahip olması,¹⁵⁵ Allah'a en yakın hal olan secde gibi bir rüknün bu ibadette yer alması,¹⁵⁶ kişiyi kötülüklerden ve çirkinliklerden korumada ona kalkan olması¹⁵⁷ kıyamette onun şahit olarak gelmesi,¹⁵⁸ manevi derecelere yükselmenin onunla gerçekleşmesi¹⁵⁹ gibi sebeplere bağlanabilir.

Yine, Kur'an'da, topluma katkı sağlaması yönüyle çok değerli bir amel sayılan infak ile de tevessüle teşvik edilir ve şöyle bildirilir: "*Bedevîlerden kimileri de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe inanır ve infak ettiği şeyleri, Allah'a yakın olmaya ve Peygamberin dualarını almaya vesîle edinir. Gerçekten o (verdikleri) kendileri için yakın dereceler(e vesîle)dir. Allah, onları rahmetine sokacaktır.*"¹⁶⁰ Bunlar gibi salih ameller grubuna dâhil birçok hasene ile tevessül yapılacağına dair ayetlerde yönlendirmeler vardır.¹⁶¹

2.4.2. Kavli Tevessül

Kavli tevessül ile kast olunan dua ve (lisan/kalp ile) zikirdir. Tevessül konusunda en geniş, pratik ve sınırsız alan da budur. Bazı peygamberlerin, zelleye düştükten sonra bu eylemler (dua ve zikir) *vesîle*siyle kurbiyeti ve kurtuluşu elde ettiklerine dikkat çekilir.¹⁶² Aynı şekilde müminler için de dua ve zikrin Allah'a yaklaşmaya ve kurtuluşa bir *vesîle* olduğu şöyle

¹⁵¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 11/225.

¹⁵² Buḥârî, "Edep" 5; Muslim, "Zikir" 100.

¹⁵³ el-Bakara, 2/45.

¹⁵⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 4/160.

¹⁵⁵ Tâhâ, 20/14.

¹⁵⁶ el- 'Alak, 96/19.

¹⁵⁷ el- 'Ankebût, 29/45.

¹⁵⁸ el-İsrâ', 17/78.

¹⁵⁹ el-İsrâ', 17/79.

¹⁶⁰ et-Tevbe, 9/99.

¹⁶¹ Fâtır, 35/29.

¹⁶² el-Bakara, 2/37; eş-Şâffât 37/140-145.

bildirilir: “Allah’ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz.”¹⁶³ “Kim bir kötülük yapar yahut kendine zulmeder, sonra da Allah’tan bağışlama dilerse, Allah’ı çok bağışlayıcı ve çok merhamet edici bulur”.¹⁶⁴

Kur’an’da, “Rabbınıza yalvara yalvara ve için için dua edin.”¹⁶⁵ “Allah’a (azabından) korkarak ve (rahmetini) umarak dua edin.”¹⁶⁶ ayetleriyle kişinin duası veya ibadetini içten, alçakgönüllü, sakın, gizli ve samimi bir şekilde yapması gerektiği; yani, dışsal göstergelerden çok, içsel bir teslimiyet, samimiyet ve huzurla gerçekleştirilmesi istenmektedir.¹⁶⁷ Bu tür bir ibadet, insanın yalnızca Allah’a yönelmesini ve ibadetinin özü olan tevessülü samimi bir şekilde hissetmesini sağlamaktadır. Allah’a yaklaşımda bu amel ile tevessülün nasıl yapılacağına ve ‘En güzel isimler Allah’ındır. O halde O’na o güzel isimleriyle dua edin.’¹⁶⁸ emriyle de ‘esmaü’l-hüsna’nın dua ile tevessülde etkili olacağına vurgu yapılır.¹⁶⁹ İsrâ suresinde de benzer bir ayet yer alır: “De ki: ”(Rabbinizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler O’nundur”¹⁷⁰ Kur’an, esmaü’l-hüsna ile yapılan tevessülün değerine dikkat çekmek amacıyla hem peygamberlerin hem de kavimlerinin yaptıkları dualara da yer verir. Onlardan birisi, Neml suresinde zikredilen Süleyman peygamber’in yapmış olduğu “(Ya Rabbi) beni rahmetinle salih kullarının arasına kat”¹⁷¹ şeklindeki duasıdır. Burada Süleyman Peygamber Allah’ın rahmetiyle salih kulların arasına katılmayı dileyip, yalnızca amelleriyle değil, Allah’ın sonsuz rahmetiyle kurtuluşa ermek isteyerek Allah’a olan teslimiyetini ve O’nun rahmetine olan ihtiyacını ifade etmiştir.¹⁷² Esmâü’l-hüsna ile yapılan diğer bir tevessül ise Musa peygamberin kavminin kâfirlere karşı Allah’tan yardım talebinde bulundukları şu dua da yer alır: “Bizi rahmetinle o kâfirler topluluğundan kurtar.”¹⁷³ Her iki ayette zikredilen ‘rahmetinle’ ifadesi Cenab- Hakkın ‘Rahman ve Rahîm’ sıfatı/esması ile yapılan tevessülün bariz örneklerindendir.¹⁷⁴

Hız. Peygamber’in de birçok duasında, Cenab-ı Hakkın isimleriyle yalvardığı, bu esma ile tevessülde bulunduğu görülür.¹⁷⁵ Yine, Allah’ın isimleriyle dua eden bir sahabiye işiten Peygamberimiz, “Vallahi adam Allah’ın ism-i azamı ile istedi. Onunla istendiğinde verilir ve onunla duaya icabet edilir.”¹⁷⁶ buyurarak bunun efdaliyetini ikrar etmiştir.

Ele almış olduğumuz bu başlıklar altındaki tevessül çeşitlerinin her birinin, -şahıslar da dâhil- duada konu edilmesinde sakınca görülmemiştir. Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse, tevessüle konu edilecek olan mekânların, zaman’ın, şahısların kutsiyeti, değeri göz ardı edilmeden, aynı zamanda onların bilfiil etki gücüne de sahip olduğu gibi yanlış ve itikadı zedeleyecek bir anlayışa da düşmeden yapılacak olan her çeşit tevessülün geçerli olduğu, İslam’ın ana omurgası olan tevhide de hâlel getirmeyeceği görüşü hâkimdir. Burada, ‘zaman

¹⁶³ el-Enfâl, 8/45.

¹⁶⁴ en-Nisâ’, 4/110.

¹⁶⁵ el-A’râf, 7/55.

¹⁶⁶ el-A’râf, 7/56.

¹⁶⁷ Ebu’l Hasen Muḳâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*, ed. ‘Abdullâh Maḥmûd Şehâte (Beyrut, 1423), 1/565.

¹⁶⁸ el-A’râf, 7/180.

¹⁶⁹ Muḳâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*, 426.

¹⁷⁰ el-İsrâ’, 17/110.

¹⁷¹ en-Neml, 27/19.

¹⁷² Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân fi tefsîri’l-Kur’ân*, 19/440.

¹⁷³ Yûnus, 10/86.

¹⁷⁴ Muḳâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*, 5/204; Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 11/387; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/687; es-Suyûtî Celâlu’d-Dîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *ed-Durru’l-menşûr* (Beyrut, ts.), 5/324.

¹⁷⁵ Bk. İbn Mâce, “Dua”, 9

¹⁷⁶ Nesaî, Ebu Abdurrahman Ahmet, *Sünen*, Beyrut, tsz. “Sehiv”, 58.

ve mekân ile tevessül'e ayrı bir parantez açmamız gerekir. Zira zaman ve mekân bir yandan tevessüle alan oluştururken diğer taraftan tevessüle konu edilir ve böylece *vesîle* gerçekleştirilmiş olur. Buna göre bir yandan mübarek kılınmış, kutsiyeti bildirilmiş zaman dilimleri ve mekân konumları göz önüne alınarak o zamanlarda ve bilfiil o mekânlarda tevessül gerçekleştirilir, diğer taraftan bu özel 'zamanların ve mekânların hürmetine' talepte bulunularak tevessül ifa edilir. Bu yüzden, kutsiyet atfedilen mübarek zamanlar ve mekânların gözetilip *vesîle* kılınması ve tevessülün en fazla ve en kolay uygulandığı dua gibi çok değerli bir amelde özellikle 'Ya Rabbi, şu mübarek kılınmış mekân, zaman hürmetine, Peygamberler, evliya ve salih kullar ve veliler hürmetine' denilerek talepte bulunulması hiçbir âlim tarafından tenkit edilmemiştir.

Sonuç

Vesîle/tevessül konusuna ulemanın yaklaşımı farklılık arz etse de onun varlığı ve geçerliliği konusunda ittifak sağlandığı görülür. Bu genel kabul ile birlikte onun mahiyeti ve pratikteki işleyişi bakımından tartışılan ve benimsenmeyen yönlerinin de bulunduğu bir vaki'dir. Vesîlenin kimlerle / nelerle yapılabileceği, nasıl yapılabileceği konusunda ihtilaf yaşanırken, daha ziyade yapılaş biçimi tartışmaların ana omurgasını oluşturmuştur. Bu da şahıslarla yapılan tevessülde kendini göstermektedir. Tevessülün amellerle, şahıslarla veya eşya ile yapılabileceği fikri ileri sürülürken amellerle tevessülün istisnasız kabul edildiği, şahıslarla tevessülün şartlara ve durumlara göre benimsendiği bir anlayış ile karşı karşıyayız. Savunulan her fikrin kendine göre haklılık payı olmasına rağmen bunların her birinde bir uç noktanın bulunduğu da inkâr edilemez. Özellikle zat ile tevessülde farklı uygulamaların, aşırı davranışların zamanla istenmeyen ve benimsenmeyen noktalara evrilmesi elbette kabul edilir değildir. Bu alanın istismara açık oluşu da zamanla (şeyh mürid ilişkisi, rabîta, türbe ziyaretleri gibi) istenmeyen birtakım sonuçların doğmasına sebep olmuştur. Ancak, bu ve benzeri olumsuzluklar nedeniyle *vesîle/tevessülün* tümünden yok sayılması veya eleştirilmesi de doğru değildir. Kur'an ve sünnete uygun bir tevessül olgusu vazgeçilmez bir gerçektir. Amellerle Allah'a yaklaşıma *vesîle* aramak ne kadar tabii ise şahıslarla *vesîle* aramak da o kadar tabiidir. Burada şu önemli noktalara özellikle dikkat çekmek isteriz. Şahıslarla yapılan tevessülde aslolan, toplum tarafından kabul görmüş bir zatın hürmetine yani onun Allah indindeki değerine ve hatırına binaen istemek veya ondan dua talebinde bulunmaktır. Yoksa böyle bir zatın kutsiyetini kabul ederek ondan yardım beklemek anlamında değildir. Bu arada mutlak güç ve kudretin Allah'a ait olduğu, her şeyin O'nun muradıyla gerçekleşeceği unutulmamalıdır. Bu meyanda bir tevessül, kulun kendini yeterli görmeyip başka birisinin yardımına ihtiyaç duyulduğunda ondan destek istenmesi anlamına gelmektedir. Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse, kişinin, kendi kusurunu, zafiyetini ve acizliğini hissetme şuuruyla güvendiği ve faziletine inandığı başka birisini de vasıta kılarak Allah'tan talepte bulunmak, onun hatırına Allah'tan beklenti içerisinde olmaktır. Bu manada bir tevessül, peygamberler ve melekler de dâhil, mahlûk olan birine asla bir güç atfetme anlamına gelmez ve böyle bir duygu ile hiçbir mümin Allah'a yönelmez, yönelemez. Aynı şekilde, hayatta olmayan birisi hakkında da hiç kimse böyle bir anlayışı benimseyemez, bu duygularla hareket edemez.

Kur'an ve sünnetin ruhuna uygun şahıslarla gerçekleştirilebilecek tevessül gibi farklı tevessül alanlarının da bulunduğunu müşahade etmekteyiz. Bu çalışmamızda özellikle dikkat çektiğimiz ve yoğunlaştığımız alanlardan biri de bu oldu. Yani, ameller ve şahıslarla yapılan tevessülün yanında teberrük olarak adlandırılan ve daha ziyade böyle bilinen zaman ve mekânın *vesîle* kılınması da tevessülün diğer bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özellikle bazı ayetlerin bu tür bir tevessülün de mevcudiyetine dikkat çeker mahiyette olması bizim de bu alana yönelmemize *vesîle* olmuştur. Zira Kur'an bazı zaman ve mekanların kutsiyetine ve mübarek kılındığına atıfta bulunması bunlarında tevessüle alan oluşturacak birer argüman ve imkân olduğuna işaret etmektedir. Bu itibarla bunların da *vesîle* kılınarak kurbiyet elde edilmesi Kur'an'ın ve sünnetin ruhuna ters düşmeyen tevessül çeşitleri olarak kabul edilir.

Neticede; amellerin *vesîle* kılınmasından; hüsn-i niyet, ümit ve gayret ile salih amellerin ve taatin ihlasla yerine getirilerek Allah'a yakın olmaya çalışılması anlaşılmalıdır. Şahısların *Vesîle* kılınmasından; peygamberlerin, özellikle Hz. Peygamber'in, meleklerin Allah indindeki değeri / makamı kastedilerek onların hürmetine istenmesi, aynı şekilde, salih kişilerin ve velilerin hayatta olanlarından da dua talep edilmesi anlaşılmalıdır. Zamanın *vesîle* kılınmasından, mübarek ve mukaddes olduğu bildirilen vakitlerin özellikle gözetilip salih amellere hasredilmesi, mekânın *vesîle* kılınmasından ise, yine mübarek ve mukaddes olduğu bildirilen alanlarda / mekânlarda salih amellerin ve taatin icra edilmesi veya bunların hürmetine istenmesi anlaşılmalıdır. Bunların dışında gerçekleştirilecek her türlü tevessüle (daha doğrusu tevessül gibi algılanan durumlara) ise ihtiyatla yaklaşılmalıdır.

Kaynakça

- 'Absî, 'Antere b. Şeddâd el-. *ed-Dîvân*. thk. Ali Sîr. 1 Cilt. Mısır: Mektebetü'l - İslamiyye, 1964.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû 'Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Musned*. thk. Şu 'ayb el-' Arnâvût, 'Âdil Murşid. 30 Cilt. Kahire: Müessesetü'l-Risâle, 1422.
- Ahmed, el-Halîl b. *Kitābu'l-'Ayn*. thk. Doktor Abdulhamîd Handevî. 4 Cilt. Beyrut: Dāru'l-Kutubî'l-'İlmiyye, 2003.
- Ali b. Muhammed, Mâverdî. *en-Nüket ve'l-uyûn*. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2007.
- Al-Said Badawi-Muhammad Abdel Haleem. *Arabic-English Dictionary of Qur'anic Usage*. 1 Cilt. Netherlands: Koninklijke Brill NV, 2008.
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd el. *Rûhu'l-me'ânî*. 30 Cilt. Beyrut: İhyâ'it-Turas'il-Arabi, 1999.
- Bardakçı, Mehmet Necmeddin. "Tasavvufi Bir terim Olarak Tevessül ve Vesile". *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* I/2 (1999), 38-39.
- Beydâvî, Abdullah b. Ömer. *Envaru't-tenzîl ve esraru't-te'vîl*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1998.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*. 8 Cilt. İstanbul: Nesa Basın Yayın, 1985.
- Buhârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl el-. *el-Câmi'u'l-musnedu's-sahîhu'l-muhtaşar*. 4 Cilt. Beyrut: Daru İbn Kesir, 1987.
- Celâlu'd-Dîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr, es-Suyûtî. *ed-Durru'l-menşûr*. 8 Cilt. Beyrut, ts.
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'aş es-Sicistânî. *Sunen*. thk. Yâsir Hasen, 'Izzu'd-Dîn Dâlî, 'İmâd eṭ-Ṭayyâr. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 2013.
- Ebussuud, Muhammed el-İmadî. *İrşadü'l-aklî's-selîm*. thk. Ahmet Ata. Riyad: Müessesetu'r-Risâle, 1997.
- Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el, Fîrûzâbâdî. *el-Kāmûsu'l-Muḥîṭ*. thk. Muhammedt Kâim. 1 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Risâle, 8. Basım, 2005.
- Endelüsî, Ebû Hayyân el. *el-Bahru'l-muḥîṭ*. thk. Heyet. 8 Cilt. Beyrut: Dāru'l-Kutubî'l-'İlmiyye, 1993.
- Endelüsî, İbn Atıyye el. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. ed. Abdüsselam Abdüşşafî Muhammed. 5 Cilt. Beyrut: Dāru'l-Kutubî'l-'İlmiyye, 2001.
- Erturhan, Sabri. "Haram Ayların Fikhî Okunuşu". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009), 195-230.
- Ezherî, el-Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbu'l-luğa*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârun. 15 Cilt. Mısır: Mektebetü'l-Hanci, 1976.
- Ganevî, Ebû Kurrân Tufeyl b. Avf b. Kâ'b b. Halef el. *Dîvân*. thk. Hasan Fellâh. 1 Cilt. Beyrut: Daru Sâdir, 1997.
- Gözün, Abdulvehhab. "İbn Teymiyye'nin Tevessül Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (Haziran 2018), 15-42.
- Güler, Zekeriya. "Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri". *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 2/1 (Ocak-Haziran1997), 48.
- Ğumarî, Abdullah b. Muhammed b. Sıddık. *İthâfu'l-ezkiya bi cevazi't-tevessül bi'l-enbiya ve'l-evliya*. Kahire: Daru'l-Kütüb, 2016.

- İbn Fâris, Hüseyin Ahmet. *Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Mısır: Daru’l-Fikr, 1979.
- İbn Manzûr, Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisānu’l-‘Arab*. thk. Abdullah Ali el-Kebîr. 2 Cilt. Mısır: Daru’l-Meârif, 512.
- İbn Sîde, İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî. *el-Muḥkem ve’l-muḥîṭu’l-a‘zam*. ed. Abdulhamid Handevî. 11 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2000.
- İbn Teymiyye, Ebû’l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Kâidetun celîletun fi’t-tevessül ve’l- vesile*. thk. Abdulkadir el-Arnaûd. 1 Cilt. Riyad: Riasetu İdareti’l-Buhusi’l-İlmiyye ve’l-İfta, 1999.
- Kalın, Faiz. *Kur’an’da Zaman Kavramı*. 1 Cilt. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Kazvîni, İbn Mâce, Ebu Abdillâh el. *es-Sünen*. ed. Muhammed Fuad Abdalbaki. İstanbul: Mu‘essesetu’r-Risâle, ts.
- Koçak, İhsan. “Ulemâ ve Sûfiler Arasında Tartışmalı Bir Konu Olan Tevessül Konusuna Dair Delillerin Değerlendirilmesi”. *Genç Atebe Dergisi* 4 (21 Aralık 2023), 26-37.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el. *el-Cami’ li ahkâmî’l-Kur’ân*. thk. Abdullah b. Abdulhasan. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü’l-Risâle, 2006.
- Mahlufi, Abdurrahman b. Muhammed. *Tefsîru’s-sealibî*. Beyrut, 1997.
- Muhammed Nasıruddin el, Elbani. *et-Tevessül*. 1 Cilt. Riyad: Mektebetü’l - Meârif, 2001.
- Muhammed Zâhid, Kevserî. *Maḥḥu’t-teḥavvül fi mes‘eleti’t-tevessül*. 1 Cilt. Kahire: Mektebetü’l - Ezheriyyet-Turâs, 2006.
- Muḥâtil b. Suleymân, Ebu’l Hasen. *Tefsîru Muḥâtil b. Suleymân*. ed. ‘Abdullâh Maḥmûd Şehâte. 1-5 Cilt. Beyrut, 1423.
- Muslim, Ebû’l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc el-Ḳuşeyrî en-Nîsâbûrî. *el-Musned*. thk. Heyet. 8 Cilt. Kahire: Dâru’t-Te’şîl, 2014.
- Muslim, Ebû’l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc el-Ḳuşeyrî en-Nîsâbûrî. *eş-Şâḥîḥ*. thk. Heyet. 7 Cilt. Kahire: Dâru’t-Te’şîl, 2014.
- Nablûsî, Abdulḡanî. *Keşfü’n-nûr an ashâbi’l-kubûr*. thk. Ahmet Ferid Mezîdî. 1 Cilt. Mısır: Daru’l-Asari’l-İslamiyye, 2007.
- Nesefî, Ebû’l-Berekât en. *Medârikü’t-tenzîl*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kelimi’t-Tayyib, 1998.
- Omer b. Şebbe, Ebû Zeyd ‘Omer b. Şebbe, en-Numeyrî. *Târîḥu’l-Medîne*. 4 Cilt. Cidde, 1399.
- Ömer, Ahmet Muhtar. *Mu‘cemu’l-luğati’l-‘arabiyyeti’l-mu‘âşıra*. 1 Cilt. Mısır: İlmu’l-Kütüp, 2008.
- Penrice, John. *A dictionary and glossary of the Kor-ân*. ed. Sajid For Adam - Distributors. 1 Cilt. İndia: Shah Offset Printer, 2. Basım, 1991.
- Pişgin, Yasin. “Kur’an Bütünlüğünde Şefaitle İlgili Ayetlerin Tahlili”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 27/1 (2023), 71-73.
- Polat, Kerim. “İbn Teymiyye’nin Tevessül ve İstiğase Anlayışı”. *HİKEM* 2/1 (29 Mart 2024), 51-72.
- Râzî, Fahreddin b. Ömer. *et-Tefsîru’l-kebîr*. Beyrut, 1981.
- Râzî, Fahreddin er. *Mefâtîḥu’l-ğayb*. 32 Cilt. Mısır: Daru’l Fikr, 1981.
- Şâhib, İsmâîl b. ‘Abbâd. *el-Muḥîṭ fi’l-Luğa*. thk. Muhammed Hasan Yâsin. 11 Cilt. Beyrut: İlmu’l-Kütüp, 1994.

Sarıkaya, Berat. "İnsan Allah İletişimi ve Tevessül". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi* 3/5 (2014), 131-133.

Subkî, Takiyuddin Ali b. Abdulkafî. *Şifâu's-sekâm fî ziyareti hayri'l-enâm*,. thk. Hüseyin Muhammed Ali Şükri. Lübnan: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Abdul Mecid Selefi. 25 Cilt. Mısır: Mektebetü İbn Teymiyye, 360M.S.

Taberî, İbn Cerîr et. *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin. 25 Cilt. Kahire: Daru'l-Arabiyyeti'l-İslamiyye, 2001.

Tıglioğlu, Mehmed Zahid. "Tevessül, istiğâse ve teberrüke dair İki farklı paradigmanın analizi ehl-i sünnet sûfî gelenek ve selefi yaklaşım". *Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/2 (2021), 143.

Tirmizî, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ et-. *Sunen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Fu'âd 'Abdulbâkî. 5 Cilt. Mısır: Şirketu Muştâfâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1975.

Vehbi Efendi, Mehmed. *Hulâsatü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. 15 Cilt. İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1969.

Yalçınkaya, Mustafa. "Hidayet Kavramının Anlam Alanı ve Kelamî Ekollerin Hidayete Bakışı Üzerine Giriş Niteliğinde Bir Değerlendirme". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/25 (2021), 191-213.

Yargıcı, Atilla. "İki Ayet Çerçevesinde Vesile Kavramına Farklı Tefsirlerin Yaklaşımları". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35/35 (2016), 7-27.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Tevessül". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/6-8. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Akçağ, 1938.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez. *el-Keşşâf*. ed. Âdil Ahmed Abdul Mevcut - Ali Muhammed. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez. *Esâsu'l-belâğa*. thk. Muhammed Bâsil Uyûn. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.